Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language,
Online ISSN 2348-3083, SJ IMPACT FACTOR 2021: 7.278, www.srjis.com
PEER REVIEWED & REFEREED JOURNAL, OCT-NOV, 2021, VOL-9/48

व्यवस्थापन संकल्पना, वैशिष्ट्ये व शिक्षक एक प्रभावी व्यवस्थापक

परशराम भगिरथ वाघेरे, Ph. D.

सहयोगी प्राध्यापक , ॲड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

Paper Received On: 25 NOV 2021
Peer Reviewed On: 30 NOV 2021
Published On: 1 DEC 2021

Scholarly Research Journal's* is licensed Based on a work at *www.srjis.com

व्यवस्थापन

सामान्य व पूर्वनिर्धारित उद्दिष्ट गाठण्यासाठी व्यक्तींनी परस्परांशी केलेले सहकार्य हे जेव्हा संघटनेचे स्वरुप धारज करते तेव्हा या संघटनेला योग्य दिशा दाखविण्यासाठी उद्दिपित करण्यासाठी व प्रभावी बनविण्यासाठी व्यवस्थापनाची गरज भासू लागते. एखादे कार्य, व्यवहार किंवा चळवळ प्रभावी रितीने घडवून आणण्यासाठी आवश्यक असलेली कार्ये ज्या यंत्रणेकरवी करण्यात येतात. त्या यंत्रणेला व्यवस्थापन असे म्हणतात.

व्यवस्थापन या संकल्पनेला इंग्रजीत Management असे म्हणतात.

M	-	Man	व्यक्ती
A	-	Action	कृती करणे
N	-	Needful	आवश्यकता
A	-	Achieve	साध्य ज रजे
G	-	Goal	ध्येय
E	-	Effectiveness	परिणामकारकता
M	-	Motiveness	प्रेरजा देजे
E	-	Efforts	प्रयत्न
N	-	Newness	नावीन्य
T	-	Teamwork	एकत्रित काम करणे.

व्यवस्थापन : व्याख्या

व्यवसाय, व्यवस्थापक, कामगार आणि त्यांच्या कार्याची व्यवस्था करण्याचे व्यवस्थापन हे एक विविधोपयोजी साधन आहे.

Management is a multipurpose organ that manages a business and manages manager and manages worker and work.

Peter Drucker

Copyright © 2021, Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language

व्यवस्थापन ही एक शक्ती असून जी पूर्वनिर्धारित उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी संपूर्ण संघटनेचे नेतृत्त्व, मार्गदर्शन व संचालन करते.

शुल्जे

पूर्वनियोजित उद्दिष्टांच्या पूर्णतेसाठी निर्णय घेण्याची तसेच उपक्रमात काम करणाऱ्या व्यक्तींच्या हालचालीवर नियंत्रण ठेवण्याची क्रिया म्हणजेच व्यवस्थापन होय.

स्टन्ले व्हान्स

Management may be defined as the art of securing maximum results with a minimum of efforts so as to secure maximums prosperity and happiness for both employer and employee and give the public the best possible service.

थोडक्यात, व्यवस्थापन हे उद्दिष्टांच्या साध्यतेसाठी आवश्यक आहे.

व्यवस्थापन वैशिष्ठ्ये

१. व्यवस्थापनाची विभिन्न कार्ये असतात. ही सर्व कार्य परस्परांशी संबंधित व परस्परपूरक असतात.
२. एकाहून जास्त व्यक्ती एकत्र आल्याशिवाय, उद्दिष्टांच्या बाबतीत एकमत झाल्याशिवाय व त्यांनी आपली साधने एकवटल्याशिवाय व्यवस्थापनाची गरज जाणवत नाही.
३. इतरांकडून काम करवून घेणे हे व्यवस्थापनाचे प्रमुख वैशिष्ठ्य आहे.
४. व्यवस्थापनामध्ये अधिकाराची एक व्यवस्था अंतर्भूत असते. ही व्यवस्था एखाद्या उभ्या त्रिकोणासारखी असते. या त्रिकोणाचा पाया व्यापक असला तरी वरच्या दिशेने तो निमुळता होत गेलेला असतो. त्या निमुळत्या टोकावर अथवा बिंदूवर सर्व सत्ता केंद्रित झालेली असते. नंतरच्या स्तरांवर सत्ता क्रमशः कमी कमी होत गेलेली असते.
५. प्रत्येक प्रश्नांच्या संदर्भात व्यवस्थापनापुढे निरनिराळे पर्याय उपलब्ध असतात. प्रत्येक पर्यायात ज ाही जुज-दोष असले तरी एकच पर्याय उत्तम असतो. या विशिष्ठ पर्यायाची निवड करणे म्हणजेच निर्णय घेणे होय. निर्जयाशिवाय व्यवस्थाप-नाला एक पाऊलही पुढे टाकता येणार नाही.
६. व्यवस्थापन म्हणजे केवळ सत्ताधिष्ठित संरचना नव्हे सहाय्यकांना दिलेल्या आदेशानूसार कामे पार पाडतात किंवा नाही हे पाहणे हे ही व्यवस्थापनाचे महत्त्वपूर्ण वैशिष्ठ्य आहे.

शिक्षक एक प्रभावी व्यवस्थापक

शिक्षणाची पूर्वनिर्धारित उद्दिष्ट साध्य करावयाची असतील तर शिक्षक व्यवस्थापक म्हणून प्रभावीपणे पुढे येणे गरजेचे आहे. त्याकरिता शिक्षकांजवळ पुढील गुणवैशिष्ठ्ये असणे गरजेचे आहे.

१.	नेतृत्त्व	२.	प्रेरजा
३.	संचालन	४.	संघटन
५.	नियोजन	६.	सम-वय
७.	-नियंत्रज	८.	-निर्जय

Copyright © 2021, Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language

९. उत्तम संप्रेषक

उपरोक्त विविध गुणांच्या आधारे शिक्षकांनी वर्गामध्ये उत्तम संप्रेषणाद्वारे विद्यार्थ्यांना प्रेरणा देऊन विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विज ास ज रणे गरजेचे आहे. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांचा केवळ बोधात्मक विकास न करता, विद्यार्थ्यांचा भावात्मक व क्रियात्मक विकास ज रणे गरजेचे आहे. विद्यार्थ्यांना व्यावहारिक ज्ञान देणे गरजेचे आहे. विद्यार्थ्यांना ज्ञानाचे उपयोजन करण्यासाठी समर्थ बनविणे हे काम प्रभावी शिक्षकच करु शकतात. म्हणून शिक्षकाला एक प्रभावी व्यवस्थापक म्हणून पुढे येणे गरजेचे आहे.

विद्यार्थ्यांमध्ये सकारात्मक वातावरण निर्मिती करणे गरजेचे आहे. समाजाच्या शिक्षकांकडून अपेक्षा आहेत. त्या अपेक्षा पूर्ण करण्याची जबाबदारी शिक्षकांवर आहे.

म्हणूनच शिक्षकांनी आपल्यातील गुणांचे उपयोजन करुन उत्तम व्यवस्थापन करुन, एक प्रभावी व्यवस्थापक म्हजू-न पुढे यावे.

संदर्भ

*अरविंद दुनाखे, **शालेय व्यवस्थापन, प्रशासन, संघटन व नियोजन,***
पुजे : नित्यनूतन प्रकाशन.
*जंगाधर वि. कायदे पाटील, **व्यवस्थापनाची मुलतत्वे,***
नाशिक : चैतन्य पब्लिज े श-ा.
*ल.मा. शिवजेज र, **अध्यापक भुमिका व कार्य,***
पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन.
*सुभाष भालेराव, शैला चव्हाण, कदम, प्रतिभा शिंदे, **शालेय व्यवस्थाप[illegible]:***
***तत्वे व प्रात्यक्षिके,** नाशिक : गणेशपुजा प्रज ाश-ा.*
Educational Administration principles and practices-
S.S.Mathur

Copyright © 2021, Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language